

Leren in het funderend onderwijs van de toekomst

Leren in het funderend onderwijs van de toekomst

UITGEBRACHT AAN DE PLATFORM ONDERWIJS2032, CC: DE MINISTER EN STAATSSECRETARIS VAN OCW

NR.4 - 29 JUNI 2015

Sociaal-Economische Raad

De Sociaal-Economische Raad (SER) adviseert het kabinet en het parlement over de hoofdlijnen van het te voeren sociaal en economisch beleid en over belangrijke wetgeving op sociaal-economisch terrein. Ook is de SER betrokken bij de uitvoering van enkele wetten.

De SER is in 1950 bij wet ingesteld. Zitting in de SER hebben vertegenwoordigers van ondernemers en van werknemers, en kroonleden (onafhankelijke deskundigen). De raad is een onafhankelijk orgaan dat door het gezamenlijke Nederlandse bedrijfsleven wordt gefinancierd.

De SER wordt bij de uitvoering van zijn functies bijgestaan door een aantal vaste en tijdelijke commissies. Enkele vaste commissies zijn onder bepaalde voorwaarden ook zelfstandig werkzaam.

Actuele informatie over de samenstelling en de werkzaamheden van de SER en zijn commissies, persberichten en het laatste nieuws zijn te vinden op de website van de SER. Ook alle adviezen die sinds 1950 zijn verschenen, zijn daar te vinden. Adviezen van de laatste jaren zijn ook in gedrukte vorm verkrijgbaar. Het SERmagazine brengt maandelijks nieuws en achtergrondinformatie over de SER, de overleconomie en belangrijke sociaal-economische ontwikkelingen.

Sociaal-Economische Raad
Bezuidenhoutseweg 60
Postbus 90405
2509 LK Den Haag
T 070 3499 499
E communicatie@ser.nl
www.ser.nl

©2015, Sociaal-Economische Raad

Alle rechten voorbehouden

Overname van teksten is toegestaan onder bronvermelding

ISBN 978-94-6134-075-7

Inhoudsopgave

Briefadvies	7
Bijlage	23

Advies

Voorzitter

Aan de voorzitter van Platform Onderwijs2032

De heer P. Schnabel
Bezuidenhoutseweg 60
2594 AW Den Haag

BETREFT	briefadvies		
DEN HAAG	29 juni 2015	E-MAIL	b.claassen@ser.nl
ONS KENMERK	15.01497/bc/kn	TOESTELNUMMER	070 3499 528
BIJLAGE(N)	1 bijlage		

Geachte heer Schnabel,

De SER-commissie Arbeidsmarkt- en onderwijsvraagstukken (AMV) werkt aan een verkenning *Leren in de toekomst*¹. Deze verkenning richt zich op de rol en inhoud van leren in de toekomst, in relatie tot ontwikkelingen op de arbeidsmarkt. Speciale aandacht gaat uit naar de drie samenhangende thema's: skills van de toekomst, een leven lang leren en samenwerking tussen onderwijs en bedrijfsleven.

De drie thema's zijn in afzonderlijke dialoogbijeenkomsten aan de orde gekomen, waarbij (praktijk)deskundigen uit het onderwijs, het onderzoek en het bedrijfsleven met elkaar en met de commissieleden (werkgevers- en werknemersorganisaties en kroonleden) in gesprek zijn gegaan. Ook leden van Platform Onderwijs2032 hebben deelgenomen aan de drie dialoogsessies. De commissie werkt op dit moment aan een integraal verslag van de verkenning *Leren in de toekomst*. Dit zal naar verwachting na de zomer als openbare publicatie verschijnen.

1 De samenstelling van de commissie AMV voor dit project is te vinden in bijlage 1.

Naar aanleiding van de verkenning *Leren in de toekomst* wil de SER in dit briefadvies enige opvallende noties delen met het Platform Onderwijs2032. Hij beseft dat het Platform zich richt op het funderend onderwijs.

Vertrekpunt en invalshoek voor dit briefadvies is de visie van de SER op diverse ontwikkelingen in de economie en op de arbeidsmarkt die van belang zijn voor het onderwijs. Hierna volgt een korte schets van deze arbeidsmarktontwikkelingen (paragraaf 1). Daarna komen achtereenvolgens aan de orde: toekomstbestendig opleiden (paragraaf 2), veranderende leerinhouden en vaardigheden (paragraaf 3) en het belang van een goede leercultuur (paragraaf 4).

1 **Vertrekpunt: dynamiek op de arbeidsmarkt**

Belang menselijk kapitaal voor verdienvermogen

Om in een globaliserende wereld met toenemende internationale concurrentie en een teruglopende beroepsbevolking onze welvaart te behouden, is het van belang het verdienvermogen op peil te houden, onder meer door een stijging van de arbeidsproductiviteit². Technologische innovaties en ontwikkelingen kunnen een belangrijke bijdrage leveren aan een verhoging van de arbeidsproductiviteit, maar gaan tegelijkertijd gepaard met veranderingen in de inhoud van het werk en het verdwijnen van vooral routinematig werk. Daar staat tegenover dat er nieuwe banen zullen ontstaan, die nu nog onvoorstelbaar zijn. Het tempo van baanvernietiging en baancreatie is de afgelopen decennia toegenomen³.

Hoewel er nog veel onzekerheden zijn, lijkt het vast te staan dat de dynamiek op de arbeidsmarkt onder invloed van technologische ontwikkelingen verder toe zal nemen. Ook op het terrein van de organisatie van het werk en de arbeidsverhoudingen is er veel beweging. Tijdelijk en flexibel werk nemen in omvang toe en het aantal zzp'ers groeit⁴. Deze veranderingen op de arbeidsmarkt dragen eveneens bij aan toenemende dynamiek op de arbeidsmarkt.

2 Zie bijvoorbeeld: CPB (2014) *Roads to recovery*, WRR (2014) *Naar een lerende economie: Investeren in het verdienvermogen van Nederland*, SER (2015) Onderzoeksrapport *Verhogen maatschappelijke welvaart via arbeidsinzet en arbeidsproductiviteit*.

3 WRR (2014) *Naar een lerende economie*.

4 CBS en TNO (2015) *Dynamiek op de Nederlandse arbeidsmarkt: De focus op flexibilisering*.

Optimale benutting alle talenten

Daarnaast zijn voor het verdienvermogen van Nederland de kwaliteit van de beroepsbevolking – ons “menselijk kapitaal” – , en een efficiënte inzet daarvan cruciaal. Om de arbeidsproductiviteit te verhogen zal ieder talent optimaal benut dienen te worden. Dat wil zeggen dat iedereen moet kunnen participeren in werk dat past bij zijn of haar mogelijkheden. Een goed werkende arbeidsmarkt, een goede match tussen aanbod en vraag en een goed opgeleide beroepsbevolking zijn van doorslaggevend belang om tot een hogere arbeidsproductiviteit te komen.

Werken en leren zijn steeds minder te scheiden, zo constateert ook de WRR terecht in *Naar een lerende economie*. Steeds meer geldt dat een initiële opleiding niet volstaat en dat blijven leren gedurende het hele leven gemeengoed moet worden. Onze kenniseconomie dient zich daarom verder te ontwikkelen in de richting van een *lerende economie*⁵.

Flexibel, weerbaar en responsief

De ontwikkelingen op de arbeidsmarkt stellen het onderwijs voor grote uitdagingen. De verkenning *Leren in de toekomst* maakt eens te meer duidelijk dat flexibiliteit, wendbaarheid en responsiviteit van groot belang zijn. Het onderwijs moet zelf flexibel om kunnen gaan met de ontwikkelingen en verwachtingen in de samenleving. Dat vraagt om een responsieve houding naar de omgeving. Maar ook zullen leerlingen moeten worden voorbereid op een toekomst die veel flexibiliteit van hen vraagt. Het is onmogelijk in het initiële onderwijs alle kennis en vaardigheden op te doen die nodig zijn tijdens het werkzame leven.

Wel zal het onderwijs leerlingen de basis moeten verschaffen om flexibel, wendbaar en weerbaar om te gaan met de onzekere ontwikkelingen, niet alleen op de arbeidsmarkt maar in de hele samenleving.

Dit wordt hierna verder uitgewerkt.

5 WRR (2014) *Naar een lerende economie*.

2 Toekomstbestendig opleiden

Toekomstbehendig

Alle betrokkenen bij het verkenningstraject *Leren in de toekomst* gaan ervan uit dat het onderwijs erop gericht moet zijn leerlingen toekomstbestendig ofwel “toekomstbehendig”⁶ op te leiden en af te leveren. Toekomstbehendigheid stelt niet alleen eisen aan te leren kennis en vaardigheden, maar ook aan de attitude van leerlingen naar de toekomst, zoals het openstaan voor ontwikkelingen in de samenleving, op de arbeidsmarkt en in de technologie, het kritisch kunnen reflecteren hierop en het ontwikkelen van een zelfstandige visie. Het vraagt van mensen wendbaarheid en aanpassingsvermogen waarvoor de basis gelegd moet zijn in het onderwijsprogramma van het funderend onderwijs. Het vermogen om je te blijven ontwikkelen is cruciaal voor de dynamische arbeidsmarkt van de toekomst. Ook de socialisatiefunctie van het onderwijs is zeer van belang, al komt dit minder aan de orde in dit briefadvies vanwege de gekozen invalshoek.

Ruimte voor aanpassingen

Leren voor de toekomst is als het ware leren voor een bewegend doel. Immers, wat vandaag een relevante inhoud is, kan morgen achterhaald zijn. Kennis en vaardigheden aanleren die snel achterhaald zijn, is helaas niet helemaal te voorkomen. Belangrijk is dat de regelgeving ruimte biedt voor aanpassingen. Door de leerdoelen voldoende ruimtegevend te formuleren, ontstaat de mogelijkheid responsief te reageren op relevante ontwikkelingen met adequate aanpassingen in het curriculum. Daarbij is enige differentiatie in de omvang van die ruimte voor aanpassingen op zijn plaats: in het voortgezet onderwijs past meer ruimte voor aanpassingen dan in het primair onderwijs. Het stelsel kan op die manier flexibel inspelen op nieuwe situaties.

Om meer flexibiliteit in het curriculum van het funderend onderwijs te creëren, kan wellicht geleerd worden van de vernieuwde opbouw van de kwalificatiestructuur in het mbo⁷. De nieuwe opbouw bestaat uit een vaste kern van basisvaardigheden, een profieldeel dat kan variëren en keuzedelen waarin scholen en leerlingen gelegenheid hebben om in te spelen op specifieke regionale of persoonlijke ambities. Het komt erop neer dat er een brede basis wordt aangelegd en dat er

⁶ Topsector LSH (2012) Presentatie *Congres Scheiden van Wonen en Zorg* door Nico van Meeteren.

⁷ Op 1 juli 2014 heeft de minister van OCW ingestemd met ruim 90% van de herziene kwalificatiedossiers mbo. Hiermee kan er een stap gezet worden in de richting van de implementatie van de herziene kwalificatiestructuur. Het is aan de scholen om vrijwillig te starten in schooljaar 2015-2016 of verplicht te beginnen met ingang van 1 augustus 2016.

daarna keuzemomenten zijn die een flexibele opbouw van het onderwijsprogramma mogelijk maken, met ruimte voor docenten en scholen om maatwerk te kunnen bieden.

Betrekken bedrijven bij onderwijs

Toekomstbestendig opleiden betekent ook dat niet alleen in de klas invulling gegeven moet worden aan het curriculum. Van onderwijsinstellingen wordt een meer responsieve houding verwacht naar de omgeving, waaronder bedrijven en maatschappelijke instellingen. In het vmbo is de rol van bedrijven evident, maar er zijn ook goede voorbeelden in het primair onderwijs van onderwijsinstellingen en bedrijven die de samenwerking opzoeken.

De aantrekkelijkheid van vakmanschap en ambachtelijkheid kan bij uitstek door bedrijven worden overgedragen. Ook kunnen bedrijven een goede rol vervullen in loopbaanoriëntatie. De SER pleit ervoor ook voor leerlingen in het funderend onderwijs te werken aan een betere beeldvorming van de wereld van werk, zodat leerlingen gerichter en gefundeerder keuzes gaan maken voor profielen of studierichtingen, vervolgopleidingen en uiteindelijk beroep. Binnenkort wil de SER een signalering uitbrengen over studiekeuze en loopbaanoriëntatie van niet-westers allochtone jongeren. Voor hen is een vroege start op dit terrein des te meer van belang omdat zij vanuit het gezin of netwerk vaak minder relevante contacten op de arbeidsmarkt hebben, waardoor zij minder zicht krijgen op verschillende beroepen en ontwikkelingen in de arbeidsmarkt.

3 Leerinhouden en vaardigheden

Basisvaardigheden blijven uiterst belangrijk

Het belang van basisvaardigheden, cognitieve vaardigheden en vakmanschap staat buiten kijf, ook op de toekomstige arbeidsmarkt. Beheersing van taal en rekenen is van grote invloed op succes op de arbeidsmarkt, voor maatschappelijk participatie en voor het persoonlijk welzijn. Het verwerven van elementaire taal- en schrijfvaardigheid is voor een specifieke groep echter nog steeds problematisch. Nog steeds kent Nederland een groot aantal (semi-)analfabeten⁸. Dit is zorgwekkend en blijft vragen om gerichte (beleids)inspanningen. Kennis, kunde, kunnen rekenen, lezen en schrijven en vakmanschap blijven, samen met zelfontplooiing ('Bildung') ook in

⁸ In Nederland zijn er ongeveer 1,5 miljoen mensen boven de 16 jaar die moeite hebben met lezen en schrijven. Ongeveer 250.000 mensen in Nederland zijn analfabeet en kunnen dus helemaal niet lezen of schrijven. Zie deze <http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/volwassenenonderwijs/vraag-en-antwoord/wat-is-analfabetisme-en-wat-is-laaggeletterdheid.html> van de Rijksoverheid.

de toekomst een essentiële rol vervullen. Van belang is een juiste balans tussen cognitieve en niet-cognitieve vaardigheden (zie ook onder kopje 21st century skills).

Eigen accenten in po en vo

In het primair en voortgezet onderwijs zullen eigen accenten gelegd moeten worden. Voor het primair onderwijs geldt bij uitstek ‘jong geleerd is oud gedaan’, onderwijs in deze fase is het fundament voor alle volgende stappen. De SER werkt aan een advies over de kindvoorzieningen, waarin hij ook aandacht zal besteden aan ontwikkelingskansen van kinderen in de voorschoolse periode. Van belang is daarin het beste uit de leerlingen te halen, waarbij recht wordt gedaan aan verschillen tussen leerlingen. Het stelsel mag maatwerk in het onderwijs niet in de weg staan. Waar dat wel het geval is, moet daar kritisch naar gekeken worden⁹. De SER hoopt dat het Platform Onderwijs2032 dit soort meer fundamentele signaleringen betreft in zijn advies aan het kabinet.

Bij de overgang van primair naar voortgezet onderwijs en in het voortgezet onderwijs is voldoende aandacht nodig voor de keuzemogelijkheden met betrekking tot de vervolgopleiding en goede begeleiding van leerlingen hierbij. Omdat voor sommige leerlingen deze keuze aan de vroege kant is, is van belang om een brede en gedegen basis te bieden. In aanvulling daarop is een flexibel aanbod van doorgroei-mogelijkheden nodig waarin leerlingen makkelijk kunnen schakelen. Ook de overstappen tussen schooltypen dienen eenvoudig te zijn om uitval te voorkomen en te bevorderen dat elke leerling tot zijn recht komt.

Eventuele belemmeringen in het stelsel voor soepele overstappen tussen schooltypen zullen eveneens aangepakt dienen te worden.

21st century skills van belang maar geen apart vak

In het debat over vaardigheden voor de toekomst gaat veel aandacht uit naar de *21st century skills* en dan vooral naar niet-cognitieve vaardigheden zoals creativiteit, kritisch denken, probleem oplossen, communiceren, samenwerken en metacognitie¹⁰. Natuurlijk zijn die vaardigheden van groot belang en bepalen ze in grote mate het succes in het leven. Dat rechtvaardigt ook een groter aandeel van de 21st century skills in het funderend onderwijs dan deze thans op veel plaatsen krijgen.

⁹ Roel in 't Veld (red.) (2015) *De echte dingen: Essays over de kwaliteit van onderwijs*. Zie bijvoorbeeld de bijdrage van Ria Bronneman-Helmers, Beweegt ons onderwijsbestel voldoende mee met de behoeften in de samenleving? pp. 21-36.

¹⁰ Thijs, A. [et al.] (2014) *Digitale geletterdheid en 21e-eeuwse vaardigheden in het funderend onderwijs: een conceptueel kader*.

Recent is mede naar aanleiding van een OECD-studie¹¹ en daaraan gekoppelde beleidsbrief van het CPB¹² ook de grote rol van *persoonlijke ontwikkeling* pregnant naar voren gebracht. Deze inzichten verdienen volgens de SER verdere doordenking van de betekenis voor het (funderend) onderwijs.

De SER ziet de aandacht voor 21st century skills niet als iets wat 'erbij' komt, het moet geen nieuw vak worden. Het programma van het funderend onderwijs is al overladen. Leraren en leerlingen dienen niet overvraagd te worden. De 21st century skills hebben vooral relevantie voor de manier van werken in het onderwijs en worden ondersteund met passende werkvormen. Het zijn meer leerstrategieën dan leerinhouden¹³. De 21st century skills krijgen hun toepassing bij de verwerving van de leerdoelen van de leerlingen in het funderend onderwijs.

Ondernemerschapsvaardigheden

Ook ondernemerschapsvaardigheden worden veelvuldig genoemd als vaardigheden die in de toekomst aan belang zullen winnen. Een deel van die vaardigheden komt overeen met de 21st century skills, aangevuld met houdingsaspecten als kansen zien, proactiviteit, risico nemen en initiatief tonen. Gelet op de ontwikkeling van de samenleving zijn ondernemerschapsvaardigheden niet alleen van belang voor aspirant-ondernemers, maar voor ieder individu¹⁴. Vandaar ook dat de SER aanbeveelt om deze vaardigheden in het programma van het funderend onderwijs tot uiting te laten komen.

Vreemde talen van belang voor internationalisering

Internationalisering neemt een steeds grotere plaats in door de toenemende verwevenheid van economieën.

Het buitenland is voor steeds meer mensen steeds dichterbij. Communicatie met de omgeving stelt daarom ook meer eisen aan de beheersing van moderne vreemde talen. Dat geldt voor zowel Engels, als Duits en Frans, maar ook Spaans, Chinees en Arabisch. Met name *Engels* heeft meer aandacht in het programma van het primair

11 Kautz, T. [et al.] (2014) *Fostering and Measuring Skills: Improving Cognitive and Non-Cognitive Skills to Promote Lifetime Success*, OECD working paper.

12 Borghans, L. [et al.] (2014) *Investerings in persoonlijke ontwikkeling verbeteren sociaaleconomische uitkomsten*, Policy brief CPB.

13 Thijs, A., Fisser, P., & Hoeven, M. van der (2014) *21ste eeuwse vaardigheden in het curriculum van het funderend onderwijs*, Enschede : SLO.

14 EU 2006: "Onder ondernemerschap wordt iemands vermogen verstaan om ideeën in daden om te zetten. Het omvat creativiteit, innovatie en het nemen van risico's, alsook het vermogen om te plannen en projecten te beheren om doelstellingen te verwezenlijken. Een ondernemende houding helpt iedereen in het dagelijkse leven, thuis en in de maatschappij, het helpt werknemers zich bewust te worden van hun arbeidsomgeving en kansen te grijpen, en is de basis voor meer specifieke vaardigheden en kennis die ondernemers nodig hebben voor sociale of economische bedrijvigheid."

onderwijs. In het middelbaar onderwijs blijven ook de beheersing van andere Europese talen als Duits en Frans en kennis van cultuur en geschiedenis van de regio's waar deze talen worden gesproken aandacht verdienen; ook gelet op het belang van ondernemen en werken op de interne markt van Europa. De SER onderschrijft het belang van Engels als communicatiemiddel in het professionele leven en pleit daarom voor een serieuze plaats van Engels in het hele funderend onderwijs, waar dat nog niet het geval is.

Vaardigheden rond moderne technologie, ICT

Vaardigheden rond moderne technologie nemen in de discussie over toekomstige vaardigheden een bijzondere positie in. Dat is een reden om daar iets uitgebreider bij stil te staan. ICT als *general purpose technology* dringt inmiddels door tot in de haartvaten van de samenleving en van de economie. Computers, smartphones, apps en sociale media zijn onderdeel van het dagelijks leven en voor de meesten van ons is de technologie essentieel, thuis en op het werk. Geen enkele sector in de economie (maar ook in de zorg, bij de overheid en het onderwijs) ontkomt eraan om ICT meer en beter te benutten. Niet alleen als verkoop- en informatiekanaal; kansen liggen ook in de efficiëntere bedrijfsvoering, betere kennis van wat de klant wil, in product- en diensteninnovatie en nieuwe verdienmodellen. We staan in die zin nog maar aan het begin van de digitalisering. ICT vraagt aanpassingen van ondernemers en werkenden.

Leren met ICT

Het gaat op school nu vooral om leren *met* ICT. Daarmee wordt vooralsnog vaak bedoeld op bijvoorbeeld het gebruik van de smartphone in de klas, om snel informatie te verzamelen of een enquête te doen. Er liggen volop kansen bij tot nu toe minder benutte ICT-mogelijkheden, bijvoorbeeld om bij natuurkunde of scheikunde processen op moleculair niveau te simuleren of bij biologie of aardrijkskunde migratiepatronen te visualiseren en te beïnvloeden. Deze laatste vorm van leren met ICT staat nog in de kinderschoenen, al zijn er inmiddels wel lesmethoden die hierop aansluiten.

Leren leven in de digitaliserende maatschappij

Om wegwijs te raken in de digitale maatschappij is 'mediawijsheid' van belang. Welke verzameling competenties is nodig om actief en bewust deel te kunnen nemen aan de mediasamenleving? Dit varieert van het leren vinden, analyseren en op waarde schatten van informatie op het internet – alleen of in netwerken – , tot begrip van de werking van het internet en businessmodellen hierachter (denk aan betalen met persoonsgegevens bij sociale netwerken en 'gratis' websites of apps).

Aandachtspunt zijn kwetsbare leerlingen, voor wie digitale vaardigheden soms een extra hobbel op hun pad kunnen vormen. Het niet kunnen omgaan met computers, internet, sociale media etc. plaatst mensen steeds meer in een isolement. Zorgelijk is dat er een mogelijk groeiende groep kwetsbare leerlingen is voor wie digitale geletterdheid geen vanzelfsprekendheid is.

Computational thinking

Het dieper inzicht krijgen in de manieren waarop ICT ons leven en werk in brede zin verandert, krijgt tot dusver minder aandacht in het funderend onderwijs. Het is onomstreden dat digitale technologie en technologie in het algemeen van groot belang zijn voor de toekomstige economie. Het op een basale manier leren programmeren is een slag die nu in de EU in acht landen om ons heen gemaakt is. 'Coding' is daar in het vaste curriculum verankerd.

Het kunnen doorzien van de mechanismen achter al de toepassingen door zelf logisch te kunnen beredeneren hoe deze er onder 'de motorkap' uitzien en deze tot op een zeker niveau ook zelf te kunnen maken (*'computational thinking'*) is een vaardigheid die kinderen moet worden onderwezen, willen ze klaar zijn voor hun toekomstige werkplek en in staat zijn om effectief te participeren in deze digitale wereld.

Niet iedereen wordt later programmeur, maar iedereen zal werken met ICT op een manier die voor ons nu vaak nog onvoorstelbaar is. Aandacht voor ICT en techniek in het funderend onderwijs is daarom zeer belangrijk en zal dan ook, enerzijds, de functie hebben van het ontwikkelen van interesse en een zekere vaardigheid bij jonge leerlingen voor technische vraagstukken en, anderzijds, bijdragen aan een verdiept inzicht in de toekomstige realiteit.

Maatwerk is uitdaging voor scholen en docenten

Het optimale evenwicht tussen basisvaardigheden en vaardigheden van hogere orde en tussen cognitieve en niet-cognitieve vaardigheden zal van persoon tot persoon verschillen. Dat is een grote uitdaging waarvoor scholen en leraren zich geplaatst zien. Dit vraagt van hen ook meer aandacht voor differentiatie vanwege grote individuele verschillen en een daarop gebaseerde – meer *gepersonaliseerde* – aanpak. Zij dienen daarvoor goed toegerust te worden, bijvoorbeeld door bijscholing en intercollegiale reflectie. Bovendien moet er aandacht worden besteed aan de professionele ruimte van de leraren. Ook in de lerarenopleidingen verdient dit ingewikkelde aspect van het lerarenvak voldoende aandacht. Het onderwijsprogramma dient de basis te bieden om recht te doen aan de verschillen tussen de leer-

lingen. Het programma moet zeker ambitieus zijn en voldoende houvast bieden, maar tegelijkertijd ruimte geven aan de onderwijsprofessional om tot een optimale invulling te komen.

4 Leercultuur

Leven lang leren

Leren is al lang niet meer iets wat beperkt blijft tot de schoolbanken van het initieel onderwijs. Leren blijft zelfs niet beperkt tot de schoolbanken. Post-initiële scholing, informeel en non-formeel leren zijn voor het vaardigheidsniveau van de beroepsbevolking van groot belang. Het vermogen om jezelf te blijven ontwikkelen is cruciaal op de arbeidsmarkt.

Het opbouwen en onderhouden van vaardigheden door bijscholing, opscholing, omscholing en door informeel te leren is een gezamenlijke verantwoordelijkheid van individu en werkgever, waarbij de overheid een faciliterende rol vervult. Alle partijen die bij de SER-verkenning betrokken zijn, benadrukken het belang van een sterke 'leercultuur'. 'Leren' dient een vanzelfsprekend onderdeel te worden van het bedrijfsproces en van de beroepsactiviteit en moet als zodanig ook erkend en gewaardeerd worden. Leren moet, bij wijze van spreken, net zo vanzelfsprekend worden als lunchen. Dat geldt uiteraard ook voor de onderwijsinstellingen zelf.

Basis leercultuur in funderend onderwijs

De basis voor een dergelijke leercultuur dient in het funderend onderwijs te worden gelegd. Om leren aantrekkelijk te maken is van belang aansluiting te zoeken bij individuele leerstijlen, waarbij er meer oog en waardering moet zijn voor leerlingen die vooral leren door te doen. Leren gebeurt niet alleen vanuit een boek, niet alleen op school en niet alleen voor de juf of meester. Leren doe je vooral voor jezelf, leren wordt gedreven door de natuurlijke nieuwsgierigheid en leren doe je overal en de hele dag door. Leren is leuk en leren biedt je hulp in het dagelijks leven.

Zo zou het moeten zijn, maar helaas verliezen nog te veel jonge mensen gaande hun schooltijd de zin om te leren. Dit lijkt voor jongens meer dan voor meisjes een struikelblok te zijn: halverwege de middelbare school blijkt volgens het CBS dat jongens vaker dan meisjes op een lager dan eerder geadviseerd schoolniveau terechtkomen¹⁵. Dit verschijnsel baart de SER zorgen en daarom beveelt hij aan meer oog te

¹⁵ CBS (2014) *Jongens presteren na de lagere school gemiddeld minder goed dan verwacht, meisjes juist beter*, webmagazine 23 september 2014.

hebben voor typisch jongensgedrag in het onderwijs. De Openbare Regionale Scholengemeenschap Lek en Linge uit Culemborg zou hier goede ervaringen mee opdoen¹⁶.

Het onderwijs in de initiële fase kan de jongeren niet inhoudelijk voorbereiden voor de rest van hun leven, maar moet jongeren wel in voldoende mate toerusten, opdat zij zich tijdens het (werkzame) leven willen en kunnen blijven ontwikkelen. Dit uitgangspunt zegt zowel iets over het ‘wat’ als over het ‘hoe’ van het funderend onderwijs.

Kwaliteit onderwijs

Voor de kwaliteit van de leercultuur in het onderwijs is de kwaliteit van docenten, aandacht voor hun ontwikkeling en de ruimte die ze krijgen om hun werk goed te doen doorslaggevend. Hoewel op dit punt wel een inhaalslag is gemaakt de afgelopen jaren, is er volgens de SER nog veel ruimte voor verdere verbeteringen en zal dit proces dan ook voortgezet dienen te worden. Ook afstroom en uitval kunnen worden voorkomen door kwaliteit te leveren in het onderwijs en aansluiting te zoeken bij benaderingen die meer recht doen aan individuele verschillen tussen leerlingen.

Samenwerking onderwijs bedrijfsleven

De SER-commissie AMV constateert in haar nu lopende verkenning *Leren in de toekomst* dat in latere fasen van het onderwijs (mbo, ho) samenwerking tussen onderwijs en de regio (bedrijven, zorginstellingen, overheid) tot interessante innovaties en kwalitatieve resultaten leidt. Door samenwerking met de omgeving zijn onderwijsinstellingen in staat om een rijke leeromgeving te creëren, waarin realistisch kan worden geleerd, zoals in de Duurzaamheidsfabriek in Dordrecht.

Voor het beroepsonderwijs zijn die mogelijkheden evident, maar ook in het funderend onderwijs zijn er voorbeelden van scholen die een dynamiek in het onderwijs brengen door samenwerking met de omgeving (zoals bedrijven, samenleving, maatschappelijke instellingen) aan te gaan en daarmee meer aandacht te hebben voor het ontwikkelen en waarderen van praktische vaardigheden. Het curriculum vindt niet alleen aansluiting bij het werken in de klas, maar ook bij het werken in de omgeving van de school.

¹⁶ Marilse Eerkens (2015) *Waarom jongens op school slechter presteren (en hoe je dat tegengaat)*, In: De Correspondent van 4 juni 2015.

Het leren blijft daarmee actueel en realistisch en de leeromgeving rijk. Mooie voorbeelden daarvan zijn het programma van 'tJongRtalent van Tjongerwerven in Donkerbroek en de verschillende Technasia in het vo.

De SER bepleit daarom ruimte te bieden en basiselementen in het onderwijsprogramma in te bouwen om het leren in samenwerking met de relevante omgeving (buurt, ouders, verenigingen, bedrijven) invulling te geven. Ook in de verkenning *Leren in de toekomst* krijgt de verdere uitwerking van samenwerking tussen onderwijs en bedrijfsleven nadere aandacht.

5 Afsluitend

De benodigde aanpassingen voor een toekomstbestendig onderwijs zullen niet beperkt blijven tot de inhoud van het onderwijsprogramma in het funderend onderwijs, maar ook betrekking hebben op stelselkenmerken en andere onderwijssectoren. Zo is in het bovenstaande opgemerkt dat het gewenste maatwerk, met aandacht voor meer gepersonaliseerd leren, kan stuiten op belemmeringen in de regelgeving. Daarnaast noodzaken de vroege keuzemomenten en selectie in het Nederlandse onderwijs tot ruime mogelijkheden om studies te combineren en te stapelen om alle benodigde talenten tot ontwikkeling te brengen. Ook op dat terrein kan regelgeving in de weg staan. Dit briefadvies is niet de plaats om hier dieper op in te gaan, maar de SER vraagt wel aandacht voor mogelijke belemmeringen in het stelsel die de wenselijke ontwikkelingen kunnen tegenhouden.

De SER is zeer geïnteresseerd in de bevindingen van uw commissie en stelt het op prijs daarover geïnformeerd te worden. Het breed ter discussie stellen van het curriculum in het funderend onderwijs is een goede zaak.

Graag sturen wij u de publicatie van de verkenning *Leren in de toekomst* zodra deze beschikbaar komt. Uiteraard zijn we beschikbaar voor een nadere toelichting op deze brief of eventueel verder overleg naar aanleiding van uw bevindingen.

Met vriendelijke groet,

Mariëtte Hamer
Voorzitter

Véronique Timmerhuis
Algemeen Secretaris

Kopie: aan de minister en staatssecretaris van OCW

Bijlage: samenstelling SER-commissie Arbeidsmarkt- en onderwijsvraagstukken
project *Leren in de toekomst*

Bijlage

Samenstelling commissie AMV project Leren in de toekomst

Leden

Onafhankelijke leden

drs. M.I. (Mariëtte) Hamer (voorzitter)
 prof. dr. A. (Aukje) Nauta
 prof. dr. J. (Janneke) Plantenga
 prof. dr. R.J. (Romke) van der Veen

Ondernemersleden

G. (Guusje) Dolsma (VNO-NCW/
 MKB-Nederland)
 ir. G.F.W.C. (Gertrud) van Erp
 (VNO-NCW/MKB-Nederland)
 J. (Jules) Sanders (LTO Nederland)
 Vacature

Werknemersleden

M. (Melanie) Bouwknegt (CNV)
 drs. I.D.C.M. (Isabel) Coenen (FNV)

 E. (Esther) Crabbendam (FNV Jong)
 E.H.J. (Elwin) Wolters MA (VCP)

Adviserende leden

prof.dr. A. (Andries) de Grip (ROA)
 D. (Debby) Lanser (CPB)

Ministeriële vertegenwoordigers

L. (Lyda) den Hartog (EZ)
 A.P.G. (André) de Moor (OCW)
 D. (Dirk) Scheele (SZW)

Secretariaat

B. (Brigid) Claassen
 J. (Jos) de Groen
 T. (Tim) van der Steen

Plaatsvervangende leden

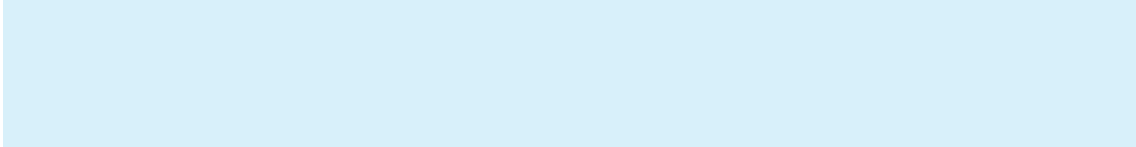
prof. dr. B.E. (Barbara) Baarsma
 prof. dr. C.M. (Mirjam van Praag)
 prof. mr. E. (Evert) Verhulp

M. (Myriam) Lieskamp (CNV Onderwijs)
 W. (Wouter) van der Schaaf / A. (André)
 Steenhart (A0b)
 M.J. (Michiel) Hietkamp (CNV Jongeren)
 drs. G. (Gerrit) Karsenberg

dr. R.W. (Rob) Euwals

L. (Linda) Reijers

M. (Maurice) Doll

Publicatieoverzicht

Algemeen

Publicaties van de SER verschijnen digitaal. Alle publicaties zijn te downloaden op onze website. Sommige publicaties zijn in boekvorm te bestellen tegen vergoeding (€ 7,50). Kijk daarvoor onderaan de beginpagina van een publicatie.

Van de adviezen verschijnt eveneens een Engelstalige samenvatting. Deze is te vinden op de webpagina van het desbetreffende advies en de Engelstalige website van de SER.

Adviezen

Leren in het funderend onderwijs van de toekomst

2015, 28 pp., ISBN 978-94-6134-075-7, bestelnr: 15/04

Sociale ondernemingen: een verkennend advies

2015, 134 pp., ISBN 978-94-6134-073-3, bestelnr: 15/03

Werkloosheid voorkomen, bewerken en goed verzekeren

2015, 216 pp., ISBN 978-94-6134-070-2, bestelnr: 15/02

Toekomst Pensioenstelsel

2015, 178 pp. 178, ISBN 978-94-6134-069-6, bestelnr: 15/01

Arbeidsmigratie

2014, 264 pp., ISBN 978-94-6134-068-9, bestelnr: 14/09

Grenswaarde voor 1,3-Butadien

2014, 20 pp., ISBN 978-94-6134-066-5, bestelnr: 14/08

Betere zorg voor werkenden

2014, 90 pp., ISBN 978-94-6134-065-8, bestelnr: 14/07

Calamiteitenregeling WW

2014, 22 pp., ISBN 978-94-6134-064-1, bestelnr: 14/06

Instemmingsrecht OR over arbeidsvoorwaarde pensioenen

2014, 74 pp., ISBN 978-94-6134-063-4, bestelnr: 14/05

MVO-convenanten

2014, 68 pp., ISBN 978-94-6134-062-7, bestelnr: 14/04

Discriminatie werkt niet!

2014, 130 pp., ISBN 978-94-6134-061-0, bestelnr: 14/03

Grenswaarde voor arseen en anorganische arseenverbindingen

2014, 22 pp., ISBN 978-94-6134-060-3, bestelnr: 14/02

Benoemingsrecht voor de Sociaal-Economische Raad voor de zittingsperiode 1 april 2014 tot en met 31 maart 2016

2014, 16 pp., bestelnr: 14/01

Naar macrostabiele reële pensioenen

2013, 30 pp., ISBN 978-94-6134-059-7, bestelnr: 13/06

ILO-verdrag 170

2013, 76 pp., ISBN 978-94-6134-056-6, bestelnr: 13/05

Grenswaarden voor chroom VI-verbindingen

2013, 22 pp., ISBN 978-94-6134-055-9, bestelnr: 13/04

Verbreding draagvlak cao-afspraken

2013, 76 pp., ISBN 978-94-6134-054-2, bestelnr: 13/03

Handmade in Holland: Vakmanschap en ondernemerschap in de ambachtseconomie

2013, 96 pp., ISBN 978-94-6134-053-5, bestelnr: 13/02

Make it in the Netherlands! Advies over binding van buitenlandse studenten aan Nederland

2013, 58 pp., ISBN 978-94-6134-051-1, bestelnr: 13/01

Naar een Energieakkoord voor duurzame groei

2012, 32 pp., ISBN 978-94-6134-046-7, bestelnr: 12/07

Naar een kwalitatief goede, toegankelijke en betaalbare zorg: een tussentijds advies op hoofdlijnen

2012, 60 pp., ISBN 978-94-6134-045-0, bestelnr: 12/06

Reactie op (conceptnota van wijziging) wetsvoorstel versterking bestuur pensioenfondsen

2012, 19 pp., ISBN 978-94-6134-044-3, bestelnr: 12/05

Verschuivende economische machtsverhoudingen

2012, 228 pp., ISBN 978-94-6134-040-5, bestelnr: 12/04

Alternatieve geschilbeslechting in de EU

2012, 84 pp., ISBN 978-94-6134-043-6, bestelnr: 12/03

Werk maken van scholing, advies over postinitiële scholingsmarkt

2012, 144 pp., ISBN 978-94-6134-038-2, bestelnr: 12/02

Voorlopige nanoreferentiewaarden voor synthetische nanomaterialen

2012, 150 pp., ISBN 978-94-6134-035-1, bestelnr: 12/01

Medezeggenschap en (I)MVO

2011, 26 pp., ISBN 978-94-6134-033-7, bestelnr: 11/11

Ontwikkeling door duurzaam ondernemen

2011, 130 pp., ISBN 978-94-6134-032-0, bestelnr: 11/10

Grenswaarden voor asbest

2011, 22 pp., ISBN 978-94-6134-029-0, bestelnr: 11/09

Klachtenbehandeling aanstellingskeuringen

2011, 42 pp., ISBN 978-94-6134-027-6, bestelnr: 11/08

Strategische Agenda Hoger Onderwijs, Onderzoek en Wetenschap

2011, 56 pp., ISBN 978-94-6134-025-2, bestelnr: 11/07

Tijden van de samenleving

2011, 124 pp., ISBN 978-94-6134-024-5, bestelnr: 11/06

Rapporten

Nederlandse economie in stabiel vaarwater: een marco-economische verkenning
2013, 64 pp., ISBN 978-94-6134-052-8

Nieuwe EU-voorstellen Regulering en toezicht financiële sector
2010, 64 pp., ISBN 978-94-6134-006-1

CSED-rapport: Naar een integrale hervorming van de woningmarkt
2010, 124 pp., ISBN 978-94-6134-004-7

Engelstalige publicaties

The Dutch Work Councils Act
Information brochure, 2011, 38 pp., ISBN 978-94-6134-028-3

The power of consultation: The Dutch consultative economy explained
General brochure, 2010, 34 pp., ISBN 978-94-6134-011-5

Europe 2020: The New Lisbon Strategy
Abstract, 2009, 40 pp., ISBN 90-6587-991-9, ordeno. 2009/04E

Nanoparticles in the Workplace: Health and Safety Precautions
Translation with abridged appendices, 68 pp., ISBN 90-6587-987-0, ordeno. 2009/01E

Social and Economic Council's Statement on International Corporate Social Responsibility
Statement, 2008, 91 pp., ISBN 90-6587-983-8

On sustainable globalisation: A world to be won
Abridged version, 2008, 132 pp., ISBN 90-6587-979-X, ordeno. 2008/06E

CAP Reform and Public Services of Agriculture
Abridged version, 2008, 52 pp., ISBN 90-6587-973-0, ordeno. 2008/05E

Overige publicaties

Leidraad personeelsvertegenwoordiging - met toelichting en bijlagen
2010, 104 pp., ISBN 90-6587-998-6

Voorbeeldreglement Ondernemingsraden - met toelichting en bijlagen
2010, 264 pp., ISBN 90-6587-997-8

Alle uitgaven zijn te bestellen:

- telefonisch (070 3499 671);
- via de website (www.ser.nl);
- door overmaking van de vermelde prijs op banknummer NL17INGB0667 165908 ten name van de SER te Den Haag, onder vermelding van het bestelnummer en de titel.

Colofon

Uitgave

Sociaal-Economische Raad
Bezuidenhoutseweg 60
Postbus 90405
2509 LK Den Haag

T 070 3499 499

E communicatie@ser.nl

www.ser.nl

Tekst

Commissie AMV project Leren in de toekomst

Fotografie

Omslag: Shutterstock

Vormgeving en druk

2D3D, Den Haag (basisontwerp); Huisdrukkerij SER

© 2015, Sociaal-Economische Raad

Alle rechten voorbehouden

Overname van teksten is toegestaan onder bronvermelding.

ISBN 978-94-6134-075-7

SOCIAAL-ECONOMISCHE RAAD

Bezuidenhoutseweg 60

Postbus 90405

2509 LK Den Haag

T 070 3499 499

E communicatie@ser.nl

www.ser.nl

© 2015, Sociaal-Economische Raad

ISBN 978-94-6134-075-7